

véleményével, mely nézetünk szerint a Nyéki költészetében kétségkívül meglevő manierista elemek szerepét túlhangsúlyozza, az általa manieristának vélt pokolábrázolások pedig kimon-dottan barokk jellegűek.³⁴

A misztika stíluselmei ugyancsak egy fokozatosan erősödő, de költészetén már kezdettől áthúzódó vonalat alkotnak, s a barokk mennyország-ábrázolás és istenanya-kultusz részeivé lesznek. A virág, drágakő- és ékszermetaforika pompája a pokolivízió borzalmaival, vaskos, nyers képeivel szemben állva feszültséget teremt, s e feszültségeknek, ellentétes pólusoknak, büntetésnek és jutalomnak, pokolnak és mennyi boldogságnak szintézisbe rendezése adja meg Nyéki költészetének barokk jellegét.

Világképét – az őt ifjúkorában ért sztoikus-manierista hatások ellenére – kezdettől fogva az ellenreformáció gondolatvilága határozta meg: önvád büneiért, komor szinekkel festett túlvilág, az ember gyarlóságának, tehetetlenségének, teljes kiszolgáltatottságának hangsúlyozása. 1620 előtti verseiben ez a szemlélet manierista formakincs révén jut kifejezésre, az egyre több síkon felhalmozódó, a képkinsznek egyre több rétegében jelentkező barokk elemek végül a Dialógusban szintetizálódnak, létrehozva ezzel a magyar barokk költészet első nagyszabású alkotását.

Bitskey István

Petrarca szonettjei egy XVII. század eleji magyar drámában

1. Az ismeretlen szerzőjű és feltételezhetően a XVII. század elején keletkezett dráma, a *Constantinusnak és Victorianak egymáshoz való igaz szerelmekről* írott *Comedia* vizsgálata során a mű szövegében a petrarcai reminiscenciákon¹ kívül két teljes és egy átdolgozott Petrarca-szonett magyar nyelvű prózai fordítását találtam meg.

Ismert, hogy a Festetics-kódex hét bűnbánati zsoltárán,² valamint Istvánfi Pál *Volter és Grizeldiszén*³ kívül nincs magyar nyelvű Petrarca-fordítás régi irodalmunkban.⁴ Ily módon, az általam most ismertetendő Petrarca-szonettek fordításai ritkaságnak tekinthetők, és újabb adatként vehetők figyelembe a magyarországi Petrarca-kutatásban.

2. A dráma szövege Petrarca CII., CCLXXXV. és XLVII.⁵ szonettjének prózai fordítását tartalmazza. Ezen három szövegrész közül az első teljes és hű fordítás, a második átdolgozás, melyben csak halványan követhetők Petrarca vessorai, míg a harmadik, a dráma cselekményének megfelelő változtatásokkal ugyan, de hűen tolmácsolja a XLVII. szonettet.

A műben az alábbi helyeken található a szonetteknek megfelelő szövegrészek: A CII., „S' amor non è; che dunque è quel ch' i' sento?” kezdősorú szonett az I. felvonás I. jelenetében, a CCLXXXV., azaz „O giorno, o ora, o ultimo momento, ...” az V. felvonás II. jelenetében, a XLVII., a „Benedetto sia 'l giorno, e 'l mese, e 'l anno . . .” az V. felvonás VII. jelenetében.

3. A CII. szonett Constantinus nagymonológjában található,⁶ mely Jupiterhez való fohász-kodással kezdődik, kit Constantinus eleddig a legfőbb istennek hitt, de megismervén Cupidot, a „sok nyughatatlanságokban eiteő” gyermeket, nem érti, milyen hatalom uralkodik fölötte. A szerző itt illeszti be Petrarca szonettjének prózai fordítását, az érzéseitől megijedő szerelmes elmélkedését.

Az alábbiakban Dömötör Tekla szövegközlése⁷ alapján idézem ezt a részletet.

Ha nem szerelem, micsoda tehát az mit érzek?
De ha szerelem? Az Istenért micsoda? és mely nagy dologh lehet ez?
Ha io? honnan lehet, hogy ily kemény és halandó?
Ha gonosz? miérth hogy kinlodasa oly édes?

³⁴ ANGYAL Endre: A manierista Nyéki Vörös Mátyás. ItK 1970. 512–519.

¹ L. Régi Magyar Dráma Emlékek, (RMDE) II. Bp. 1960. 182.

² KATONA Lajos: A Festetics-codex bűnbánati zsoltárai, ItK 1905. 149–157.

³ Boccaccio-novella, Petrarca latin nyelvű átdolgozásának közvetítésével.

⁴ Nem vettem ide a latin nyelvű költészetünkben kimutatható Petrarca-hatást, és a Brodaries István levelében található konkrét utalást a 138. szonetre sem. (Vö. TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre: Petrarca szonettje Brodaries levelében, ItK 1957. 227–229.)

⁵ Sonetti di Francesco Petrarca, Zwickau, Presso i Fratelli Schumann. 1818.

⁶ Már KARDOS Tibor is idéz e monológból egy részletet, hol „Constantinus Petrarca szavaival szól”. A részlet a következő: „De mi seb lehet ez? Micsoda tűz? Micsoda eltűrhethetlen kín? mely mìa sem nappal nem nyughatom se éjél az sok rendbéli gondolkodásim miatt nem alhatom, és elfáradt testemet sem nyugtathatom. Ha nem szerelem, micsoda tehát az mit érzek? De ha szerelem? Az Istenért, micsoda? és mely nagy dolog lehet ez? Ha jó? honnan lehet, hogy ily kemény és halandó? Ha gonosz? miért hogy kinlodása oly édes?” Az idézet első négy sora konkrétan nem azonosítható egyik Petrarca-szonettel sem, és magából, az általam most ismertetendő szonettfordításból itt az előző soroktól való elválasztás nélkül csak négy sor szerepel. (Vö. KARDOS Tibor: Az emberiség műhelyei, Bp. 1973. 310.)

⁷ RMDE II. 107.

És ha magam akarattýából égek, honnan jý az siralom és banath?
Hogy ha pedigh kéntelenségébýl mielem? mi haszna, hogy sirankozom és kesergek?
Ó te eleven halál, ó vigasságh szerző gonosz,
miképpen lehet én raitam oly nagy hatalmod, ha nem egyezek vélek.

De ha kedvem ellen mincsen, ok nélkül is hamissan panaszkodom.
Az széles tengernek hajjai, és veszedelmcis haboruja közöt, igen kicsin hajocskában vékony
erövel, kormány nélkül tanaltatom;

Az hajocska penigh oly könnyü és üres okoságvál; Tudatlanságvál penigh oly rakot
és annyira megh terheltetet,
hogy mit kellessék cselekednem nem szintén tudhatom.

Mert ime természet ellen, az nyárnak közepin reszketek, és télyi időben veritetkezem.⁸

E szövegrésznek megfelelő Petrarca-szonett:

S' amor non è; che dunque è quel ch' i' sento?
Ma s' egli è amor; per Dio, che cosa, e quale?
Se buona; ond' è l' effetto aspro e mortale?
Se ria; ond' è si dolce ogni tormento?

S' a mia voglia ardo; ond' è l' *pianto* e 'llamento?
S' a mal mio grado; il lamentar che vale?
O viva morte, o diletto male,
Come puoi tanto in me, s' io nol consento?

E s' io 'l consento; a gran torto mi doglio,
Fra si contrarj venti in fragil barca,
Mi trovo in alto mar senza governo,

Si lieve di saver, d' error si carca,
Ch' i' medesimo non so quel ch' io mi voglio;
E tremo a mezza state, ardendo il verno.

Nincs szándékomban értékelni a szonett fordításának művészi megoldásait, tény, hogy a magyar szerző hajlékony nyelvezettel, szó szerinti hűséggel magyarítja a verset, és eltérést csak a bárka-kép kifejtésénél találunk.

Petrarca „... fra si contrarj venti” képe a műben bővebben, körülírva jelenik meg, s a következő szonett sorokat is mindig egy fokozó hatású résszel bővíti.

Így a „... kormány nélkül tanaltatom” képet fokozza a „vékony erővel” határozó, a „si lieve di saver” egy „üres” jelzőt kap, a „tudatlanságvál penigh oly rakot” bővül az „annyira megh terheltetet” mondattal, és végül Petrarca szép „E tremo a mezza state, ardendo il verno” ellentéte sokkal földhözragadtabb fordításban jelenik meg: „Mert ime természet ellen, az nyárnak közepin reszketek, és télyi időben veritetkezem.”

4. A CCLXXXV. szonett az V. felvonás II. jelenetében található Victoria monológjában. Az előzményekből megtudjuk: Constantinus hajótörést szenvedett, és a szerelmének ígért visszatérés időpontja már három nappal elmúlt. A fent említett jelenetben Victoria siratja halottnak hitt kedvesét, s ez a monológ a Petrarca-szonett átdolgozott soraival kezdődik.

Itt már felcserélődnek, jelzőkkel bővülnek a vers sorai, sőt a szerző elhagyja azokat a részeket a szonettből, melyek nem illelnek a dráma cselekményéhez.

Az alábbiakban idézem ezt a szövegrészt.⁹

„Oh te gyeönyeörüségtelen nap; oh te szomorúsághot hozó ora; oh elfeleithetetlen keserűségű utolsó, minuta; oh siralmas keönyhullato szempillantások; oh ti megh homalyosodot, az eleöt szikrázva tündekleö fényes csillagok; Avagy az én ily veszedelmemre ugyan eözsze esküdtetteké? Oh te is szerelmes tülem már elvált társom. Immár mit mivellyek nem tudom, mert az te én tülem elmeneteled után bekességben nem lehetek. Most megh létel után ismérem már az én káromath, mert reménlvén megh jüvésedeth az Istencknek felölem veled

⁸ A szöveget felbontottam a Petrarca-szonett sorainak megfelelően.

⁹ Itt a RMDE II. 163. alapján bontás nélkül közlöm a szövegrészt.

edgyüt való végezéseknek kimenetelyit különben gondolom vala, sem mint miattad, ki kedvemnek edgyedül az eleőt eléghséghe és tündeökleő szép világossága valal, ezekben juték, kik által életemnek maid elfogyatoja leszsz. Vay te hitegető és elmulando bizonytalan reménség, bizony igen megh csalatkozám benned: No, karommalé ha, de ugyan nyilván látom, mely sok reménségek vitettenek el az szélteül.”

Az olasz szonett:

„O giorno, o ora, o ultimo momento,
O stelle congiurate a 'mpoverirme!
O fido sguardo, or che volei tu dirme,
Partend' io per non esser mai contento?

Or conosco i miei danni; or mi risento:
Ch' i' credeva (ahi credenze vane e 'nfirme!)
Perder parte, non tutto, al dipartirme.
Quante speranze se ne porta il vento!

Che gia il contrario era ordinato in cielo,
Spegner l' almo mio lume, ond' io vivea;
E scritto era in sua dolce amara vista.

Ma innanzi agli occhj m' era posto un velo,
Che mi fea non veder quel ch' i' vedea;
Per far mia vita subito piu trista.”

Az „O giorno, o ora, o ultimo momento” egyszerűsége helyett a jelzőkkel teli „Oh te gyönyörűségektelen nap; oh te szomorúsághot hozó ora; oh elfelelhetetlen keserűségű utolsó, minuta” sorokat találjuk, és az összeesküdött csillagok képét is bonyolult, terjedelmes összetett mondatokkal, jelzőhalmozással fordítja az ismeretlen szerző.

Az első két petrarcai sor közé beékelődik az „o fido sguardo” megfelelője az „oh siralmas keönyhullato szempillantások”, és a szonett harmadik, negyedik sorának a dráma cselekményéhez igazítva a következő szövegrész felel meg:

„Oh te is szerelmes tülem már elvált társom. Immár mit mivellyek nem tudom, mert az te én tülem elmeneteled után bekességben nem lehetek.” Ezután a magyar szerző visszatér Petrarca következő gondolatának hű fordításához.

„Or conosco i miei danni” a drámában így hangzik: „Most megh létel után ismérem már az én káromath”. A szonett ötödik sorának második fele, a hatodik sor első fele és a hetedik sor teljes egészében kimarad a drámai szövegből, a sorrend is felbomlik, a nyolcadik sor a petrarcai rész végére kerül, és a kilenc, tizedik sor más értelmezést nyer a dráma tartalmának megfelelően.

Tehát a: „Che gia il contrario era ordinato in cielo, spegner l' almo mio lume, ond' io vivea” magyar megfelelője: „... mert remélnlven megh jüvésedeth az Isteneknek felőlem veled edgyüt való végezéseknek kimenetelyit különben gondolom vala, sem mint miattad, ki kedvemnek edgyedül az eleőt eléghséghe és tündeökleő szép világossága valal, ezekben juték, kik által életemnek maid elfogyatoja leszsz.”

E mondatok nehézsége és terjedős túlbonyolítása szembetűnő a dráma többi részének szövegéhez képest is.

Ezután a szonett hatodik sorának zárójelben szereplő második része következik, melynek magyar megfelelője jelzővel az előbbinél már művésziab megoldást ad.

Tehát az „ahi credenze vane e 'nfirme!” a komédiában így hangzik: „Vay te hitegető és elmulando bizonytalan reménség, bizony igen megh csalatkozám benned ...”. A szonett utolsó négy sorának elhagyásával az ismeretlen szerző a nyolcadik sor magyar megfelelőjével zárja a petrarcai gondolatsort: „... mely sok reménségek vitettenek el az szélteül.”

A monológ tovább folytatódik Victoria panaszával.

5. A harmadik vers fordítása az előbbinél lényegesen hívebb, bár pontosságban ez sem mérkőzhet az elsővel. Az ötödik felvonás hetedik jelenetében¹⁰ Constantinus mondja el a XLVII. szonett magyar megfelelőjét, miután szerencsésen visszatértek, és a szülőkkel megbékélve készülődnek az esküvőre.

¹⁰ DÖMÖTÖR Tekla e drámarészletről ezeket írja: „... e sorok egyszerre idézik fel Petrarca szonettjeit s a magyar virágénekek hangulatát. Az olasz s a magyar renaissance késői találkozásának vagyunk itt szemtanúi.” (Vö. RMDE I. 217.)

A dráma:¹¹

Boldogh legyen a' nap, esztendeő, holnap,
aldott légyen az ideőnek allasa is, és jeles, seőt kegyelmes planétimnak forgassok;
boldogh légyen a' hely ahon engem foglyá téveő
kegyes szemek megh kötöztek,

sőt boldogh legyen mondom első szerelmünk folyásában, noha akkor kedvünk ellen volt,
mindennémű rendbélyi szerencsétlenségünk is. Boldogh légyen Cupidonak kézia, és engem
sertegeteő, sebes, sérelmes, akkorontan mérges, de mostan immár édes, eörvendetes nyila.

Boldogok legyenek, sok szamu nyomorusághim, maid ugyan véget nem is remélheteő
keserüséghim, szamitalan siralmim, véghetetlen ohaytasim.

Boldogh légyen faradhatatlan igaz szolgálatom, hüseges nyughatatlanságom, küleömb és
ismég küleömbféle kinlodásim.

Boldogak legyenek minden személyek, és minden eszkeőzek, mellyek által jutottam szerel-
mes Victoriámhoz.

A szonett:

Benedetto sia 'l giorno e 'l mese, e 'l anno,
E la stagione, e 'l tempo, e 'l ora, e 'l punto,
E 'l bel paese, e 'l loco, ov' io fui giunto
Da duo begli occhj, che legato m' hanno:

E benedetto il primo dolce affanno,
Ch' i' ebbi ad esser con Amor congiunto:
E l' arco, e le saette, ond' i' fui punto;
E le piaghe, ch' infin al cor mi vanno.

Benedette le voci tante, ch' io,
Chiamando il nome di mia donna, ho sparte;
E i sospiri, e le lagrime, e 'l desio:

E benedette sian tutte le carte,
Ov' io fama le acquisto; e 'l pensier mio,
Ch' è sol di lei, si ch' altra non v'ha parte.

Az első négy sor szinte változtatás nélküli fordítás, de míg Petrarcanál a „benedetto” ki-
fejezés csak egyszer fordul elő, addig a drámában minden gondolatnál újra, hol boldogként
hol áldottként fordítva ismétlődik, s ettől a fokozástól szép ritmust kap a prózai szöveg.
Érdekes módon az ötödik sor „dolce affano” közkedvelt petrarcai ellentétet a magyar szöveg-
ben szétbontva találjuk, ezzel a tulajdonképpeni értelme is megváltozik, mintegy aktualizáló-
dik a dráma eseményeire utalva ily módon:

„... sőt boldogh legyen mondom első szerelmünk folyásában, noha akkor kedvünk ellen volt,
minden némű rendbélyi szerencsétlenségünk is.”

A Cupido-képben már csak a gondolat azonos. „Boldogh légyen Cupidonak kézia, és engem
sertegeteő, sebes, sérelmes, akkorontan mérges, de mostan immár édes, eörvendetes nyila.”
A rímletetéstől, az alliterációtól és a jelzők sokaságától ez a szövegrész egészen egyéni színezetet
kap.

Ezután a szonettből két sor kimarad, és a következő résznek az „E i sospiri, e le lagrime,
e 'l desio”-nak a komédia „Boldogok legyenek” sok szamu nyomorusághim, szamitalan
siralnim, véghetetlen ohaytasim” sora felel meg.

Nagyon érdekes az utolsó három sor fordítási megoldása, melyben a szonett Petrarca költő-
mivoltára utaló sorait a dráma cselekményének megfelelően a szavak nem túl nagy változtatá-
sával tartalmilag átírja a magyar szerző.

¹¹ Az első négy sort felbontottam a szonettnek megfelelően, a többit csak szakaszonként jelölöm.

Ezután a jelenet a két szerelmespár beszélgetésével folytatódik.

6. Véleményem szerint a dráma három részletének kapcsolata a petrarcai szonettekkel e rövid ismertetés alapján is kitűnik. Az első szövegrész fordítás-tényéhez nem férhet kétség. A második szonett szabad átdolgozás; több, mint petrarcai reminiscencia, közelebb áll a fordításhoz — hiszen, ha halványan is, de végigkövethető benne a szonett gondolatlatsora. A harmadik szövegrész pedig e két típus között mintegy átmenetet képez.

Az, hogy tudatos fordításról beszélhetünk-e, vagy véletlen átvételről, már a mű egyéb kérdései közé tartozik, s jelen ismertetésben nem kívánok kitérni e problémára.

Tény, hogy e három fordítás bővíti a XVII. századi magyarországi Petrarca-hatás képét, s míg újabb adatok nem kerülnek elő, ezeket tekinthetjük az első magyar fordításoknak Petrarca nem latin, hanem már „vulgáris” nyelvű, olasz költői műveiből.

Ludányi Mária

Kisfaludy Sándor szerepe Zala megye politikai életében

I.

Illyés Gyula egyik költői szenvedélyességű írásában számon kéri, miért olyan nagyon népszerű, miért emlegetik olyan nagyon sokat a Balaton vidékén a hatod- vagy tizedrendű író, akinek műveit ma már senki sem olvassa.¹ Még azzal is megvádolja, hogy somlai szőlőjét az esztergomi érseki székre pályázó veszprémi püspöktől azért kapta, mert kinevezése érdekében szót emelt érte a nádorispánnál.

Kisfaludy Sándor születésének kétszázadik évfordulója sem szolgálhat ürügyül arra, hogy a költő műveinek irodalmi értékelése tekintetében Illyés Gyulával perbe szálljunk, annál is inkább, mert kétségtelen tény, hogy Kisfaludy Sándor verseit ma már nem olvassák, műveinek tehát csak irodalomtörténeti, nem pedig ma is eleven irodalmi értéke lehet. A befolyással való úzérkedés — ahogy mai büntetőjogunk nevezné — vádját túlzottnak érezzük, mert a költő az említett szőlőt röviddel halála előtt, 1844 tavaszán 10 000 Ft-ért kinalta Batthyány Fülöp hercegnek, amelyet 9 évvel korábban — mint maga is elmondja — „bizonyos jó szolgálatok fejében” 6 000 Ft-ért vásárolt a püspöktől.² Ha ilyen nyíltan megmondja, hogy jó szolgálatokért kapta, ez aligha lehet „protekciónak” adott honorárium. Hisz az ilyen nagy szolgálat, ha már megfizetik, aligha lehetett 4 000 Ft értékű. A veszprémi püspöknak sok egyéb jó szolgálatot is tehetett. Hisz öccse, Boldizsár 1827-ben bekövetkezett haláláig³ a püspök prefektusa volt, utána sok rendezetlen ügy maradt,⁴ melyben a költő mint a család legidősebb férfitagja, tehetett jó szolgálatot a püspöknek. De ilyen lehetett a sümegei úrbérek és a püspök közötti jogvitákban való közbenjárás is, amin ügy szólván haláláig nem szűnt meg munkálkodni.⁵

Megkíséreljük azonban népszerűségének magyarázatát abban megkeresni, hogy hogyan illeszkedett bele kora társadalmába mennyiben vitte előbbre megyéje (melyhez akkor az egész Balatonfelvidék is hozzátartozott) kulturális és politikai fejlődését.

II.

Kisfaludy Sándor szerény vagyonú birtokos nemes úr volt.

Saját ingatlan vagyona Zala megyében nem tett ki többet, mint 360 holdat, ez is hat faluban széjjelszórva, ebből is 130 hold volt a kaszáló rét. Ezen kívül voltak még szőlei, malmok.⁶ Lehet, hogy voltak a megyén kívül is jószágai, de atyja Győr megyei birtokait nyilván Mihály öccse örökölte, aki Téten élt. Jelentékeny vagyonhoz jutott azonban házasságával. A Szegedyek nagybirtokos család voltak, Szegedy Györgynek még a század végén is 3 000 holdja volt Dabroncon, a Szegedy-Ensch hitbizománynak 2 400 holdja a Vas megyei Hermánban és Köveskúton,

¹ Kortárs 1963. 1196—8. l.

² Kisfaludy Sándor minden munkái IV. kiad. szerk. ANGYAL Dávid. Bp. 1893. (az alábbiakban: MM VIII. 625.)

³ MM. VIII. 438.

⁴ Zala megye Levéltára. Megyei közgyűlési jegyzőkönyvek (az alábbiakban: KJ/kv.) 1827. június 14. 1771. sz.

⁵ MM. VIII. 584. l. E levelében arra is utal, hogy „jelenleg” Zala megyében a „protestáns párt” vezet, nem célszerű tehát a püspök ügyeit oda vinni.

⁶ Zala megyei Levéltár (az alábbiakban ZML). Nobilitaria. Nemesi javak összeírása 1835. Bodorfa, Gógánfa, Gyömrő, Hany, Rendek (Csabrendek), Sümeg.